

Osmanlı Hilafet İmajının Bir Dolandırıcılık Yöntemi Olarak İslam Âleminde Kullanılması [1883-1915]

The Use of the Ottoman Caliphate Image as a Method of Deception in the Islamic World [1883–1915]

Pir Murat Sivri*^{ID}

Öz

Bu makalede Osmanlı imajının kötüye kullanılması suretiyle İslam âleminde gerçekleştirilen bazı dolandırıcılık vakaları anlatılmaktadır. 19.yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı Devleti, hilafet siyasetini devreye sokarak sömürgeci güçlerin baskılarına karşı bir denge oluşturmaya çalıştı. Bu siyaset sayesinde Osmanlı Hilafeti İslam âleminde ciddi bir saygınlığa kavuştu. Ancak bu durum bazı suistimalleri de beraberinde getirdi. Zira bu tarihlerde Osmanlı Devleti, ortaya attığı birtakım projelerde ve karşılaştığı krizlerde mali destek elde edebilmek adına İslam âleminde yardım talep etmişti. Bu yardım çağrılarına çoğu kez olumlu cevaplar verildi. Özellikle Hicaz demiryolu ve donanma tesisi gibi projeler ile Trablusgarp ve Balkan Savaşları gibi krizlerde Müslümanların yaptıkları yardımlar dikkat çekiciydi. Osmanlı hilafetine duyulan bu sempatinin farkına varan bazı dolandırıcı gruplar, İslam âleminin farklı bölgelerine yayılarak Müslümanların iyi niyetlerini suistimal etmeye çalıştılar. Dolandırıcılar çoğu kez kendilerini Halife'nin temsilcisi veya Osmanlı memuru olarak tanıtıp Müslüman halktan para topladılar. Osmanlı makamları, hilafetin saygınlığına halel getirmemek adına bu tarz suistimallerin önüne geçmeye çalıştı. Özellikle bölgedeki Osmanlı temsilcilikleri vasıtasıyla bu gibi olayların engellenmesi için girişimde bulunuldu. Ancak mesafenin uzaklığından dolayı kısıtlı ölçüde başarı sağlanabildi. Çalışmanın örgüsü büyük ölçüde arşiv vesikalarına dayandırıldı. Bunun yanı sıra dönemin basın materyallerinden de istifade edildi. Böylelikle mevcut bulgular ışığında bahsi geçen dolandırıcılık faaliyetlerinin niteliği ortaya koyulmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Hilafet, İslam Âlemi, Dolandırıcılık.

Abstract

This article examines cases of fraud committed in the Islamic world through the misuse of the Ottoman image. From the late nineteenth century onward, the Ottoman Empire sought to counter the pressures of colonial powers by adopting a caliphate policy. Through this policy, the Ottoman Caliphate gained prestige in the Islamic world, but this also gave rise to abuses. During this period, the Empire requested financial support from Muslims for certain projects and crises it faced. These appeals were often met with positive responses. Muslim contributions were particularly notable in projects such as the Hejaz Railway, the navy, and during the Tripolitanian and Balkan Wars. Some fraudulent groups, recognizing the sympathy toward the Ottoman Caliphate, spread across different regions of the Islamic world to exploit the goodwill of Muslims. They often presented themselves as representatives of the Caliph or Ottoman officials and collected money from the public. Ottoman authorities, seeking to protect the prestige of the Caliphate, tried to prevent such abuses, mainly through their regional offices. However, due to long distances and communication difficulties, their efforts achieved limited success. The study relies largely on archival documents and is supported by period press materials. In light of the findings, it seeks to reveal the scope and nature of these fraudulent activities.

Keywords: Ottoman Empire, Caliphate, Islamic world, Fraud.

* Sorumlu yazar - Corresponding author & Sağlık Bilimleri Üniversitesi pirmurat.sivri@sbu.edu.tr

Araştırma Makalesi - Research Article & Benzerlik / Similarity: 12

Başvuru & Submitted: 14 Ekim 2025 & Kabul / Accepted: 4 Nisan 2026

Atif & Citation: Sivri, P. M. "Osmanlı Hilafet İmajının Bir Dolandırıcılık Yöntemi Olarak İslam Âleminde Kullanılması [1883-1915]", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 29 (2026): 320-342.

Published by the Journal of Ottoman Civilization Studies, İstanbul, Türkiye

This is an open-access article under the CC BY-NC 4.0 license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Giriş

Osmanlı'da dolandırıcılığın ortaya çıktığı tarihle ilgili varsayımlarda bulunmak oldukça güçtür. İsmail Hami Danişmend, Batılı kaynakları esas alarak ortaya koyduğu çalışmasında on yedinci ve on dokuzuncu yüzyıllar arasında ahlaken yekpare bir Osmanlı-İslam toplumundan bahseder. Fakat bu toplumun yine Batılı müelliflerin tespitiyle on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren bozulmaya yüz tuttuğunu ifade eder.¹ Şüphesiz burada Tanzimat Dönemi milat olarak kabul edilir. Zafer Toprak, Osmanlı'nın son döneminde İstanbul'da ortaya çıkan yankesici, hırsız ve dolandırıcılarla ilgili kaleme aldığı çalışmasında, Tanzimat sonrası Osmanlı toplumundaki değişim ve dönüşümü “cemaat”ten “cemiyet”e geçiş teorisiyle açıklamaktadır. Bu görüşe göre on dokuzuncu yüzyılda ulaşım ve iletişim alanındaki gelişmeler sonucu İstanbul, Avrupa kentlerine benzer bir yapıya kavuşmuş, eski İstanbul'un kapalı mahalleleri yıkıma uğramış ve sokak kültürü giderek mahallenin dışına taşmıştır. Mahalle denetiminden uzak, Avrupai şehir görüntüsü beraberinde “suç” olgusunu getirmiştir. Bunun doğal sonucu olarak Osmanlı zaptiyesi çağdaş anlamda “polis”e ve “jandarma”ya dönüşmüştür. Servetin dışa vurarak çekicilik kazandığı, gösterişin alenileştiği, insanların özentî tutkusuna kapıldığı ve İstanbul'un küreselleştiği bu dönem, dolandırıcılığın da yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır.²

Bu makalede imparatorluğun sınırlarının ötesinde, Osmanlı Devleti'nin adını kötüye kullanmak suretiyle İslam âleminde girişilen bazı dolandırıcılık vakaları anlatılmaktadır. Yurtiçinde bu tarz faaliyetler genellikle insanları maddi vaatlerle manipüle ederek sahip oldukları zenginlikleri elde etmek gibi bir yöntem tabii iken, bahsi geçen coğrafyadaki dolandırıcılık faaliyetlerinde ise büyük ölçüde Osmanlı'nın imparatorluk idealleri kullanılarak Müslümanların duygusu sömürülmeye çalışılmıştır.

Bu olgu özellikle 19. yüzyılın sonlarından itibaren yaygınlaşmış ve Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte etkisini devam ettirmiştir. Bu noktada akıllara şu soru gelmektedir; dolandırıcıları bu tarihlerde Osmanlı adını kullanarak İslam âleminde dolandırıcılık yapmaya sevk eden motivasyon neydi? Bilindiği gibi on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren hilafet siyaseti Osmanlı Devleti'nin dış politika araçlarından biri haline geldi. Bu doğrultuda özellikle Sultan II. Abdülhamid döneminden itibaren Batılı devletlerin sömürge idareleri altında yaşayan Müslüman halklar ile yakın ilişkiler kuruldu. Bununla amaç şüphesiz Batı'nın Osmanlı üzerindeki yayılcı emellerine belirli ölçüde ket vurmaktır. Hilafet siyaseti sayesinde bilhassa Sünni İslam coğrafyasında Osmanlı hilafeti ciddi bir saygınlığa erişti. Öte taraftan anti-kolonyal düşüncelere sahip

¹ İsmail Hami Danişmend, *Garb Menba'larına Göre Eski Türk Seciye ve Ahlakı* (İstanbul: İstanbul Kitabevi Yayınevi, 1982), 218. Bahsi geçen tarihlerde Osmanlı toplumunda ahlaki yozlaşmanın emareleri görülmeye başlamıştı. Devlet zaman zaman dolandırıcılık ve kalpazanlık gibi faaliyetlerle mücadele etmek zorunda kalıyordu. Ancak Tanzimat sonrası Osmanlı toplumunda bu tarz faaliyetler daha görünür ve sistemsel hâle geldi. Klasik dönemdeki dolandırıcılık, kalpazanlık vb faaliyetler için bkz. Mehmet Koç, “Osmanlı Ceza Hukukunda Hile (Aldatma Dolandırıcılık) Suçları ve Cezaları”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2019): 119-139.

² Zafer Toprak, “Osmanlı'nın Son Döneminde İstanbul Sokaklarında Marjinaler: Hırsızlar, Dolandırıcılar, Yankesiciler”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 38/1 (2008): 275-279.

olan Müslümanlar, hilafetin sömürgeci güçlerin baskısına karşı denge oluşturabileceğini düşündüklerinden Osmanlı ile yakın ilişki kurmaya gayret ediyorlardı.³ Çalışmada 1883-1915 yılları arasının ele alınmasının nedeni hilafet siyasetinin bu dönemde yoğunluk kazanmasından kaynaklanmaktadır.

Hilafet siyasetinin aktif olduğu yıllar, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin bazı projeleri devreye soktuğu ve birtakım krizlerle karşı karşıya kaldığı bir döneme denk gelmektedir. Hicaz demiryolu, donanma tesisi, Trablusgarp ve Balkan Savaşları gibi proje ve krizlerde Osmanlı Devleti, içinde bulunduğu mali buhrandan dolayı büyük ölçüde İslam âleminin yardım arama yoluna gitmiştir. Müslümanlar, hilafet makamına duydukları sempatinin bir sonucu olarak yardım taleplerine kayıtsız kalmamış ve bu durum doğal olarak dolandırıcılara yeni fırsatlar sunmuştur. Böylelikle bahsi geçen tarihlerde Müslümanların iyi niyetlerini suistimal etmeye yeltenen dolandırıcılar, İslam âleminin dört bir yanına yayılarak Osmanlı Devleti'nin veya hilafet makamının temsilcileri olduklarını belirtip yardım talep etmişler ve topladıkları paralarla bölgeden uzaklaşmışlardır. Bu tarz dolandırıcılık faaliyetleri hilafet siyasetinin etkin olduğu dönemde yoğunluk kazanmış ve Birinci Dünya Savaşı'na kadar varlığını sürdürmüştür. Ancak savaş yıllarında Müslüman coğrafyanın büyük ölçüde İtilaf Devletleri'nin denetiminde kalmasından dolayı dolandırıcılık faaliyetlerinde gözle görülür bir azalma meydana gelmiştir.

1. Dolandırıcılığın İlk Safhası

İslam âleminin dört bir yanına yayılan dolandırıcılar imparatorluk ideallerini etkili bir şekilde kullanmada mahirdiler. Çoğu kez bu kişiler kendilerini Osmanlı memuru olarak tanıtmakta, yanlarında bulundurdukları sahte berat ve mühürlerle Müslüman halkı kandırarak paralarını almaktaydılar. Hilafetin prestijini zedeleyen bu faaliyetler Osmanlı makamlarının dikkatini çekmişse de mesafenin uzaklığından dolayı yeterince tedbir alınamamaktaydı. Tespit edilebildiği kadarıyla bu dolandırıcıların çoğu Osmanlı vatandaşı idi. Bazıları ise bölgenin yerel sakinlerinden oluşuyordu. II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde dolandırıcılık faaliyetleri o denli yoğunluk kazandı ki bu durum Osmanlı basınının dahi dikkatini çekti. Ünlü seyyah Abdürreşid İbrahim, bu konuyu ilk kez *Teârûf-i Müslimîn*'in sütunlarına taşıyarak Osmanlı kamuoyunu uyardı. Abdürreşid İbrahim, İslam âleminin önemli bir bölümüne seyahat etmesi hasebiyle Müslümanların

³ Bazı araştırmacılar Sultan II. Abdülhamid'in hilafet ve onun dış politika aracı olan Pan-İslamizm siyasetinin tarihçiler tarafından abartıldığını düşünmektedirler. Konuyla ilgili çalışmalarda bulunan Orhan Koloğlu, açıkça Sultan II. Abdülhamid'e atfedilen Pan-İslamist kimliği reddetmektedir. Koloğlu'na göre Sultan'ın Pan-İslamistliği, doğrudan doğruya Avrupalıların belirli kaygılardan ötürü yaptıkları emperyalist bir yakıştırmaydı. Orhan Koloğlu, *Abdülhamit Gerçeği* (İstanbul: Eylül Yayınları, 2022), 187-196. Kemal Karpat'ın da bu konudaki görüşleri Koloğlu ile benzerlik göstermektedir. Kemal Karpat, "Pan-İslamizm ve İkinci Abdülhamit: Yanlış Bir Görüşün Düzeltilmesi", *Türk Dünyası Araştırmaları* 48/1 (1987):13-37. Fakat Jacob M. Landau ve Azmi Özcan tarafından ortaya koyulan temel metinlerde Sultan II. Abdülhamid dönemi Pan-İslamizm organizasyonun varlığı ve etki alanı büyük ölçüde gün yüzüne çıkarılmaktadır. Jacob M. Landau, *Pan-İslam Politikaları: İdeoloji ve Örgütlenme*, çev., Nigar Bulut (İstanbul: Ankara Yayınevi, 2001); Azmi Özcan, *Panislamizm: Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere* (İstanbul: İSAM Yayınevi, 2020).

hislerine yakından şahit olan bir isimdi. Ona göre İslam âleminin geleceği hilafet makamının ayakta kalmasına bağlıydı. Bütün Müslümanlar bu durumun farkındaydılar ve kendilerini kalben bu makama ait hissettikleri için gereken fedakârlığı yapmak noktasında azimliydiler. Fakat buna rağmen hilafet makamının dışarı olduğu tehlikeler karşısında Müslümanlar lakayt bir tavır içindeydiler. Abdürreşid İbrahim'e göre bunun sebebi bizzat İslam âleminin dört bir yanına yayılıp Müslümanları kandıran dolandırıcılarıydı. Ünlü seyyahın Müslümanların şevkini kıran ve onları hilafet makamına yardım etmekten alıkoyan dolandırıcılara karşı tavrı oldukça sertti:

“İslam milletlerinde ahlaki bozulma o kadar arttı ki insan düşündükçe hayrete düşüyor. O kadar istibdat bizim ahlakımızı o kadar bozmuş ki konuşulacak yerde insanı sükûta mecbur bırakıyor. Bizde yalancılık, dolandırıcılık âdeti sanat olmuş, Osmanlı Devleti'nin her tarafında işsiz açlar bu son senelerde dünyanın her tarafına döküldüler. Ecnebi boyunduruğu altında ezilmiş Müslümanlar içine sürü sürü yürüdüler. Biçare Müslümanlar bu adamların ağızlarına bakarak saf ve temiz kalpleriyle her ne söylenirse kabul ettiler. Bu hayasızlar da yarılarında bulunan tuğraları Halife'nin tuğrasıdır diyerek gösterdikleri zaman o biçare Müslümanlar o mübarek tuğrayı öpe öpe ceplerinde neleri varsa son kurşuna kadar çıkarır ve hilafet makamından gelen efendinin duasını alacağız diye verirlerdi. Hatta gelen kişinin Müslüman olup olmadığına bile dikkat etmezlerdi. Bağdat'tan, Basra'dan, Mekke'den, Medine'den ve daha bilmem nerelerden sürü sürü gelirlerdi.”⁴

Abdürreşid İbrahim'in makalesinde en dikkat çekici hususlardan birisi dolandırıcılığı “istibdat” rejimiyle ilişkilendirmesidir. II. Meşrutiyet Döneminin birçok aydını gibi Abdürreşid İbrahim'in de Sultan II. Abdülhamid'i tenkit etme furçasına kapıldığı görülmektedir. Ayrıca ünlü seyyah dolandırıcılık faaliyetlerinin bu dönemde çoğaldığından bahsetmekte ve dolandırıcıların daha ziyade Bağdat, Basra, Mekke ve Medine gibi şehirlerden yayıldığını iddia etmektedir. Onun verdiği bu bilgilerden hareketle, bu dönemdeki dolandırıcılık faaliyetlerinin resmi belgelere yansımaları daha büyük olduğu düşünülebilir.

Tespit edilebildiği kadarıyla İslam âleminde bu tarz dolandırıcılıkların ilki 1883 yılına aittir. Kendisini Açe sultanının temsilcisi olarak tanıtmaya başaran Şerif Ali adında bir şahıs Batavya'daki Osmanlı şebkenderliğine mektup yazarak Borneo'daki Pontianak Sultanlığı'nın vekili olduğunu iddia etmiş ve böylelikle Osmanlı makamlarından birtakım menfaatler ummuştur. Bu tarihler Hollanda baskısına karşı Endonezya'daki yerel sultanlıkların sürekli olarak Osmanlı'dan yardım talep ettikleri bir dönem ifade ettiği için Osmanlı makamları benzeri bir durum olduğunu düşünerek Şerif Ali'nin mektubunu ilk zamanlarda ciddiye almıştır. Fakat kısa bir müddet sonra onun dolandırıcı ve sahtekâr bir kimse olduğu anlaşılmıştır. Şerif Ali'nin yıllar sonra İstanbul'da ortaya çıktığında Açe'nin Kızıldeniz'de bir ada olduğunu iddia etmesi, muhtemelen sahtekârlığının gün yüzüne çıkmasında etkili bir unsur olmuştur.⁵ Şerif Ali vaka-sında her ne kadar tersine bir dolandırıcılık girişimi söz konusu ise de günün sonunda

⁴ Abdürreşid İbrahim, “Donanma-yı Hümaûn İânesi ve Memâlik-i Ecnebiye Müslümanları”, *Teârîf-i Müslimîn*, 22 Temmuz 1326 (4 Ağustos 1910).

⁵ İsmail Hakkı Kadı ve A.C.S. Peacock, *Ottoman-Southeast Asian Relations Sources From the Ottoman Archives* (Leiden/Boston: Brill Yayınevi, 2020), 264.

Osmanlı Devleti'nin Müslüman coğrafya üzerindeki hassasiyetinin istismar edildiği görülmektedir.

Yine bu dönemlerde Endonezyalıların Hollanda'ya karşı yardım taleplerini suiistimal etmek isteyen Hamit Efendi adında bir şahsın giriştiği dolandırıcılık faaliyeti dikkat çekicidir. 1893 yılında Endonezya Müslümanlarının Osmanlı'dan yardım isteyeceklerine dair söylentiler Hollandalı yetkililer arasında endişeye neden oldu. Bu tarihte Hollanda Başkonsolosu J.A Kruyt, Penang'daki bir Açeli liderinin Açe sultanından Osmanlı halifesine yazılan bir mektubu iletmek üzere İstanbul'a gideceğine, bu mümkün olmazsa ilgili mektubu Batavya'daki Osmanlı şebbenderi Veli Bey'e teslim edeceğine dair haber aldı. Kruyt daha sonra Penang'daki Hamid Efendi adlı bir Türk tarafından Veli Bey'in bu girişimden haberdar olduğu bilgisini edindi. Hollandalı konsolosun raporuna göre Hamid Efendi de bu mektubu İstanbul'a götürebilecek kişiler arasında idi ve hatta bu konuda Batavya'daki Osmanlı şebbenderliği ile iletişim halindeydi. Fakat kısa bir süre sonra, Hollandalıların yaptığı tahkikat sonucunda Hamid Efendi'nin bir dolandırıcı olduğu ortaya çıktı. Nitekim Batavya Şebbenderi Veli Bey ile görüşen Hollandalılar onun Açe mektubundan ve Hamid Efendi'den haberdar olmadığını gördüler. Böylelikle Hamid Efendi "sahtekâr" ve "ikiyüzlü bir dolandırıcı" olduğu gerekçesiyle Penang'dan sınır dışı edildi. Hollanda kaynakları aynı zamanda Hamid Efendi'nin Açe lideri ile temas halinde olduğunu ve İstanbul görevi için 50 bin dolar temin etmeye çalıştığını iddia etmektedir.⁶ Bu iddianın ne ölçüde gerçeği yansıttığı bilinmemektedir. Onun bu tarz söylemleri ortaya atarak Hollandalı yöneticilerden para koparmaya çalışan basit bir dolandırıcı olabileceği ihtimali akla daha yatkın gelmektedir. Bununla birlikte Hamit Efendi, her ne kadar Endonezya'daki Müslümanları değil de Hollanda makamlarını dolandırmaya çalıştıysa da faaliyetine meşru zemin sağlamak adına Osmanlı Devleti'nin ve hilafetinin bölgedeki nüfuzunu istismar etmekteydi.

Endonezya Müslümanlarının hilafete bağlılığını ve Babıali'den yardım taleplerini kullanmak suretiyle girişilen bir diğer dolandırıcılık hadisesi 1904 yılında yaşanmıştır. Dr. Miralay Abdullah Yusuf adındaki şahsın faili olduğu bu dolandırıcılık olayı oldukça dikkat çekicidir. Hollanda'nın işgali ve baskısı altında Jambi Sultanlığı'nın Osmanlı Devleti'nden yardım talep ettiği bir dönemde bölgeye ayak basarak kendini Halife'nin özel temsilcisi olarak tanıtan ve daha da ilginç bizzat Müslümanların direnişine katılan Dr. Miralay Abdullah Yusuf, birçok Batı diline vakıf iyi eğitimli bir Osmanlı memuru portresi çiziyordu. Bu sebeptendir ki gerek bölgedeki Hollandalı idareciler ve gerekse Batılı tarihçiler onun bir Osmanlı ajanı olduğu ihtimali üzerinde durmuşlardır. Fakat Alaeddin Tekin, geniş ölçüde Osmanlı arşiv belgelerini referans göstererek kaleme aldığı çalışmasında Dr. Miralay Abdullah Yusuf'un bir dolandırıcı olduğunu ve Osmanlı makamlarıyla herhangi bir irtibatının olmadığını kanıtlamıştır. Tekin'in verdiği bilgilere göre ilk olarak 1903 yılında Hindistan'ın güney bölgelerinde ortaya çıkarak halkı dolandıran Dr. Miralay Abdullah Yusuf, burada deşifre olmasından sonra Sri Lanka'ya

⁶ İsmail Hakkı Göksoy, "Acehnese Appeals for Ottoman Protection in the Late Nineteenth Century", *From Anatolia to Aceh: Ottomans, Turks, and Southeast Asia*, ed. Andrew Peacock ve Annabel Teh Gallop (Oxford: Oxford University Yayınları, 2015), 176-202.

ve oradan da Japonya'ya kaçmıştır. Hindistan'da kendini Osmanlı şehzadesi olarak tanıtarak Müslüman halktan para toplayan bu şahıs, Bombay'daki Osmanlı şebkenderi Emin Bey'in dikkati çekmiş ve hakkında tahkikat başlatılmıştır. Fakat Osmanlı makamlarının bölgedeki İngiliz yöneticilerle iş birliği içinde gerçekleştirdiği takibata rağmen Dr. Miralay Abdullah Yusuf bir türlü yakalanamamış ve sürekli yer değiştirerek kamufle olmayı başarmıştır. Hatta düzgün görüntüsü ve düzenlediği sahte belgeler sayesinde bazı İngiliz yöneticileri dahi Osmanlı memuru olduğuna ikna etmiştir. Nihayet Singapur'da yakalanarak Cidde'ye gönderilmek üzere vapura bindirilen usta dolandırıcı, buradan da kaçmayı başarmış ve Endonezya topraklarına ayak basarak Müslüman direnişine katılmıştır. Dolandırıcı olmakla birlikte ayrıca bir maceraperest profili çizen ve bölgede yaptığı faaliyetlerle Osmanlı ile Hollanda arasında diplomatik krize sebebiyet veren Dr. Miralay Abdullah Yusuf, son kertede bölgedeki Hollandalı idareciler tarafından yakalanmıştır. Fakat ne yazık ki tutuklanmasından sonraki süreç hakkında kaynaklarda bilgi mevcut değildir.⁷

Endonezya'nın yanı sıra Hindistan'da da benzeri dolandırıcılık hadiseleri yaşanmıştır. Şüphesiz Hindistan Müslümanlarının hilafet makamına duydukları derin sempati dolandırıcılar için bu ülkeyi oldukça verimli bir hale getirmiştir. Bu olaylardan biri 1888 yılında meydana gelmiştir. Osmanlı kayıtlarına göre Abdullah Mekki adında Hintli bir şahıs Hicaz'daki bazı devlet görevlilerinin mühürlerini taklit ederek sahte tavsiyename ile unvanlar tertip etmişti. Bu tavsiyenamelerin muhtemelen Hintli hacılara Hicaz'da kolaylık sağlayacağı düşünülüyordu. Unvan meselesi ise öteden beri Hindistan Müslümanlarının ileri gelenlerinin önem verdiği bir konuydu. Zira Osmanlı hilafetinin Hindistan'da etkili olmaya başlamasından sonra çeşitli hizmetlerinden dolayı hilafet makamı tarafından tevdi edilen madalya ve unvanlar âdeta sahiplerine toplum içinde yüksek statü imkânı sağlıyordu. Bu suretle Abdullah Mekki adındaki şahsın sahte Osmanlı mühürleri vasıtasıyla tertip ettiği bu tavsiyename ve unvanları Hindistan'ın Rampur Nevvablığı vezirine para karşılığı sattığı anlaşıldı. Osmanlı Devleti, bölgedeki temsilcilikleri vasıtasıyla bu olaydan haberdar olduktan sonra Hicaz vilayetine emir göndererek bu tarz dolandırıcılık faaliyetlerin önüne geçilmesi ve Osmanlı mühürlerinin taklit edilmemesi için dikkatli davranılması gerektiğini bildirdi.⁸

2. Hicaz Demiryolu Projesi'nde Dolandırıcılık Olayları

Osmanlı Devleti'nin gerek bölgedeki hâkimiyetini güçlendirmek gerekse hac ibadetini kolaylaştırmak için Hicaz'a kadar demiryolu hattı döşemesi projesi on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmışsa da başta mali buhran olmak üzere çeşitli zorluklardan dolayı akamete uğramıştı. Fakat bu proje hiçbir zaman gündemden düşmedi ve nihayet uygun şartların oluşmasının ardından Sultan II. Abdülhamid, 2 Mayıs 1900

⁷ Alaeddin Tekin, "Bir Osmanlı Ajanı Mı Yoksa Bir Düzenbaz Mı? Dr. Miralay Abdullah Yusuf'un Hindistan, Sri Lanka, Singapur ve Endonezya'daki Faaliyetleri", *History Studies* 13/5 (2021): 1647-1664.

⁸ Dâhiliye Nezaretinden Hicaz vilayetine gönderilen 15 Mayıs 1304 tarihli tahrirat. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *DH. MKT, 1516/87 (H) 17/10/1305 [27/06/1888]*.

tarihinde hattın inşaatının başlatılması emrini verdi. Hicaz demiryolunun maliyeti 4 milyon lira olarak hesaplanmıştı ve bu para Osmanlı maliyesi için çok büyük bir miktardı. Bütçeyi aşan bu meblağ için Osmanlı makamları yurt içinde ve yurtdışında yardım kampanyaları başlattı. Bu projenin yalnızca Osmanlıların değil bütün Müslümanların ortak eseri olduğu tezi işlenerek İslam âleminin kapısı çalındı.⁹

İslam âlemindeki yardım kampanyaları daha çok Osmanlı diplomatik temsilciliklerinin bulunduğu yerlerde yoğunlaştı. Bölgedeki Osmanlı şebhenderlerinin yanı sıra kanaat önderleri, gazeteler ve tarikatlar bu yardımların organize edilmesinde aktif rol oynadılar.¹⁰ Hicaz demiryolu için yapılan yardımlar İslam âleminde Pan-İslamist duygunun artmasına geniş ölçüde vesile oldu. Özellikle öteden beri Osmanlı hilafetine bağlılıkları ile bilinen Hindistan Müslümanları, özverili bir şekilde çalışarak Hicaz demiryoluna fon sağlamaya çalıştılar.¹¹ Osmanlı makamları İslam âlemindeki yardım faaliyetlerinde, hilafet makamının prestijini sarsacak herhangi bir suiistimal yaşanmaması için azami gayret sarf etmekteydi.¹² Söz gelimi 1902 yılında Rusya'nın Sivastopol şehrindeki Osmanlı şebhenderi Nurettin Bey'in hac ibadeti için Hicaz'a giden hacılardan vize işlemleri sırasında demiryolu ianesi namıyla para alması, Osmanlı makamları tarafından şiddetle kınandı. Zira İslam âleminde yardım toplama faaliyeti gönüllülük esasına dayandığından böylesine zoraki uygulamaların Müslümanların şevkini kırabileceği düşünülüyordu. Bu nedenle Nurettin Bey'in İstanbul'a celbi kararlaştırılarak hakkında tahkikat başlatılması uygun görüldü.¹³

Fakat alınan tüm tedbirlere rağmen Hicaz demiryolu projesinde suiistimallerin önu tam manasıyla kesilemedi. İslam âleminde Pan-İslamist duyguyu zirve noktaya çıkartan bu proje doğal olarak dolandırıcıların iştahını kabarttı. Hicaz demiryolu ile ilintili tespit edilen ilk dolandırıcılık vakası 1900 yılının sonlarında Rusya sınırları içinde kalan Ufa şehrinde yaşandı. Bu vakanın baş aktörü kendisini Sultan V. Murad'ın şehzadesi olarak tanıtan, kimliği meçhul bir dolandırıcı idi. Sultan II. Abdülhamid tarafından gönderildiğini iddia eden sahte şehzade hazırlıktı. Zira Sultan'dan aldığı sözde izin kâğıdının yanı sıra şehzade kıyafetiyle çekildiği fotoğrafını da beraberinde götürerek insanları ikna etmeye çalışıyordu. Düzgün kıyafeti ve saraylılara mahsus eğitilmiş tavrıyla Müslümanları etkileyen sahte şehzade, Ufa kadısının yanı sıra Müftü Muhammedyâr Sultanof ve şehrin ileri gelen isimlerinden Hayrullah Ahun Efendi ile de yakın bağ kurmuş, bu sayede dilediğince yardım toplayabilmişti. Fakat sahte şehzadenin saltanatı kısa sürmüş, ünlü seyyah Abdürreşid İbrahim'in bölgeye gitmesiyle deşifre olmuştu. Adı geçen dolandırıcı ile arkadaşının evinde tanışan ve onun şöhretinin bütün şehre yayıldığına şahit olan Abdürreşid İbrahim, İstanbul'da uzun yıllar kaldığı ve saray çevresini tanıdığı

⁹ Ufuk Gülsoy ve William Ochsenwald, "Hicaz Demiryolu", *DİA*, XVII (İstanbul 1998), s. 441-445.

¹⁰ Ufuk Gülsoy, *Hicaz Demiryolu* (İstanbul: Eren Yayinevi, 1994), 74.

¹¹ William Ochsenwald, *The Hijaz Railroad* (Virginia: University Press of Virginia, 1980), 69.

¹² Murat Özyüksel, *The Hejaz Railway and The Ottoman Empire: Modernity, Industrialisation and Ottoman Decline* (London/New York: I.B. Tauris, 2014), 91-92.

¹³ Sadaret makamından Hariciye Nezaretine gönderilen 28 Temmuz 1318 tarihli tezkire. BOA, *BEO*,1899/142384 (H) 02/05/1320 [07/08/1902]; Babialı Daire-i Hariciyeden Sadaret makamına gönderilen 12 Temmuz 1318 tarihli tezkire. BOA, *BEO*,1911/143301 (H) 26/05/1320 [31/08/1902].

için herhangi bir Osmanlı şehzadesinin böylesine bir göreve gönderilmeyeceğini biliyordu. Fakat buna rağmen doğrudan doğruya dolandırıcının sahtekârlığını ifşa etmekten uzak durdu. Abdürreşid İbrahim'in böyle davranmasında kendince makul sebepleri vardı. Dolandırıcının kimliğini ifşa etmesi durumunda bölgedeki Müslümanlarının şevkinin kırılacağını, Osmanlı'ya olan güvenlerinin azalacağını ve yardımların aksayacağını düşünüyordu. Bununla birlikte sahte şehzade, Abdürreşid İbrahim'i tanımış ve ondan çekinmiş olacak ki kısa bir süre sonra şehri terk etti. Ünlü seyyahın bahsettiğine göre sahte şehzadenin dışında daha pek çok kişi kendini resmi unvanlarla tanıtır bölge halkını dolandırdılar. Öyle ki bunlardan Türkistan'dan dolandırdığı para yüz bin rubleyi aşmış durumdaydı.¹⁴

Burada ayrıca sahte şehzadenin kimliği üzerinde de durmak gerekir. Abdürreşid İbrahim'in bu dolandırıcının dış görünüşü ve karakterine dair yaptığı tasvirler ilginç bir şekilde Dr. Miralay Abdullah Yusuf ile büyük ölçüde örtüşmektedir. Her ikisinin de gittikleri bölgelerde kendilerini şehzade olarak tanımlamalarının yanı sıra dış görünüşleri ile hâl, hareket ve tavırlarının benzerliği, bunların aynı kişi olabileceği izlenimini uyandırmaktadır. Hatırlanacağı üzere Dr. Miralay Abdullah Yusuf, 1903 dolaylarında ilk önce Hindistan'da ortaya çıkmış ve ardından Endonezya'ya gitmişti. Sahte şehzadenin ise Ufa şehrinde 1900 yılının sonlarında görüldüğü ifade edilmektedir. Dr. Miralay Abdullah Yusuf'un şehzade kılığıyla önce Ufa ve Türkistan'a oradan da Hindistan'a geçmiş olması ihtimal dâhilindedir. Alaeddin Tekin tarafından kaleme alınan makalede Dr. Miralay Abdullah Yusuf'un şehzade kıyafetine benzer bir kıyafet ile fotoğrafına¹⁵ yer verilmesi bu ihtimali güçlendirmektedir.

Hicaz demiryolu ile ilintili bir başka dolandırıcılık vakası 1905 yılı dolaylarında Çin'in Kulca şehrinde yaşandı. Günümüzde Sincan Uygur Özerk Bölgesi sınırları içinde kalan bu şehir, Uygur ve Kazak Türklerinin yanı sıra "Dunganlar" adı verilen Müslüman Çinlilerin yoğunlukta yaşadığı bir yerleşimdi.¹⁶ Dolayısıyla dolandırıcıların Çin gibi Osmanlı'ya uzak bir bölgede bu şehri seçmeleri tesadüf değildi. Zira Sünni İslam âleminin diğer bölgeleri gibi Çin'deki Müslümanlar da Osmanlı hilafetine sempati ile yaklaşmaktaydılar. Buradaki dolandırıcılık faaliyeti bölgede yaşayan Fahreddin Efendi adında bir şahıs tarafından mektupla İstanbul'a bildirildi. Fahreddin Efendi muhtemelen herhangi bir resmi göreve sahip değildi. Zaten bu tarihlerde Osmanlı Devleti'nin Çin dâhilinde temsilciliği bulunmuyordu. Fakat Türkçeye vukufiyeti onun bölgede yaşayan bir Osmanlı vatandaşı olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Fahreddin Efendi, doğrudan Osmanlı makamlarına ulaşamadığı için mektubu İstanbul'daki bir akrabasına göndermiş ve onun vasıtasıyla devletin bu durumdan haberdar edilmesine çalışmıştır. Fahreddin Efendi'nin ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla Seyyid Muhammed Osman adındaki dolandırıcı, klasik yöntemlere başvurarak faaliyetlerini yürütüyordu. Hatta bazen para vermeyen insanları dövmek gibi alışılmadık yöntemler de kullanmaktan geri durmuyordu:

¹⁴ Abdürreşid İbrahim, "Donanma-yı Hümaûn İnesi ve Memâlik-i Ecnebiye Müslümanları", *Teârûf-i Müslimîn*, 22 Temmuz 1326 (4 Ağustos 1910).

¹⁵ Bkz. Tekin, *Miralay Abdullah Yusuf*, 1647-1664.

¹⁶ Ahmet Taşağıl, "Kulca", TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi, XXVI (İstanbul 2002), s.354-355.

“İki sene oldu, Kulca’ya bir adam geldi. ‘İsmim Seyyid Muhammed Osman hazretleridir, beni halife-i muazzam efendimiz bu memalikten Hicaz demiryolu ianesi toplamak üzere gönderdi’ diyor. Elinde kılıncı var. Para verirseler alıyor, vermezsele döğüyor. Bu nasıl adamdır? (...)Efendiye mektup yaz. Bu adam taraf-ı hilafetten mi gelmiş yahut kendiliğinden mi topluyor? Taraf-ı hilafetten geldiyse elinde hiç resmi bir kâğıt yoktur. Yalnız elinde yirmiden ziyade mühür vardır. ‘Bu mühürdeki yazılar taraf-ı hilafetten yazılmıştır’ diyor. Bunun için bizlerden bin ruble aldı. Köy ahalisinden de bin ruble aldı. Bu adam kısa boylu, tahminen kırk yaşlarındadır. Esmer bir adamdır. Bu adamın Çin böyle dolandırıcılıkta bulunması pek çirkin bir hareket olduğundan acilen men’i için keyfiyetin bildirilmesi...”¹⁷

Bu mektup Fahreddin Efendi’nin akrabası vasıtasıyla Osmanlı makamlarının eline ulaşmışsa da bu olaya karşı tedbir alınıp alınmadığı hakkında bilgiye rastlanılmamıştır. Ayrıca adı geçen dolandırıcının iki yıl kadar bölgede kalması ve Müslümanları âdeta tahkir ederek onlardan rahatça para toplayabilmesi ilginç bir durumdur. İleride görüleceği üzere Balkan Savaşları döneminde de Çin, Osmanlı’dan gelen dolandırıcıların meskeni olmuş, fakat bu kez ilgili makamlar benzer istismlarları önlemek için bazı tedbirlere başvurmuşlardır.

3. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Dolandırıcılık Aracı Olarak Kullanılması

23 Temmuz 1908’de Meşrutiyet’in yeniden ilan edilmesiyle İttihat ve Terakki Cemiyeti “gizli” yapısına son vererek görünür hale geldi. Esasen Meşrutiyet rejimi İslam âleminde sevinçle karşılanmıştı. Yıllardır Batılı devletlerin sömürge idaresi altında yaşayan Müslümanlar, bu gelişmenin kendi ülkelerine de sirayet edeceğini ve böylelikle daha özgürlükçü bir yapıya kavuşacaklarını düşünüyorlardı. İTC Meşrutiyet’e yol açan kadro olması hasebiyle İslam âleminde hatırı sayılır bir prestij elde etmişti. Öteden beri Sultan II. Abdülhamid’in hilafetine sempati ile yaklaşan Müslümanlar, Sultan’ın İTC ile iş birliği içinde Osmanlı Devleti’ni ve İslam âlemini yeni bir gelişim evresine sokacağına inanıyorlardı. En azından 31 Mart İsyanı sonucunda Sultan’ın tahttan indirilmesine kadar Müslümanların hissi bu yöneydi. Özellikle Hindistan ve Mısır’daki Müslüman entelektüellerin İTC hakkındaki yorumları oldukça olumluydu.¹⁸

İTC’nin İslam âleminde elde ettiği bu saygınlık istismara açıldı. Bu sebepledir ki Jön Türklerin usta kalemlerinden Halil Halid Bey, 27 Ekim 1908’de *The Times*’e verdiği demecinde cemiyeti uyardı. Cemiyetin yurt dışına temsilci gönderme kararını eleştiren Halil Halid Bey, bu uygulamanın bazı sahtekârlar ve eski rejim firarileri tarafından su-iistimal edilebileceğini, özellikle İslam âlemine yayılan bu kişilerin kendilerini İTC temsilcisi olarak tanıtp zararlı faaliyetlerde bulunabileceğini ifade etti.¹⁹

¹⁷ Çin’in Kulca şehrinde mukim Fahreddin Efendi’den gelen 17 Şaban 1323 tarihli mektup. BOA, Y.PRK.AZJ, 51/18 (H) 17/08/1323 [17/10/1905].

¹⁸ II. Meşrutiyet’in Hindistan Müslümanları üzerindeki etkisi için Bkz. Pir Murat Sivri, “Osmanlı Devleti’nin Pan-İslamizm Çerçevesinde Güney Asya ve Güney Afrika ile ilişkileri (1908-1914)” (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2023), 89-101. Mısır’daki tepkiler için Bkz. Adil Baktaya, “II. Meşrutiyet’in İlk günlerinde Mısırlı Milliyetçiler, ‘Vataniyyun’ ve jöntürkler”, *İktisat Dergisi* 502/1 (2009): 45-57.

¹⁹ Halil Halid, “Emissaries from Turkey”, *The Times*, 27 Ekim 1908, 8.

Halil Halid Bey kaygılarında haklıydı. Zira Rusya'nın Orenburg şehrinde tam da onun bahsettiği şekilde bir dolandırıcılık vakası meydana gelmişti. Dolandırıcılık için Orenburg şehrinin seçilmesi manidardı. Burası Tatar nüfusun yoğunlukta yaşadığı bir yerleşimdi ve Tatarlar öteden beri İTC erkânı ile yakın ilişkiler içinde oldukları gibi cemiyetin ana ideolojilerinden olan Pan-İslamist ve Pan-Turanist fikirlere de sıcak bakmaktaydılar. Onların bu düşüncelerine vâkıf olan Bayramzâde Süleyman Zühdü adında bir şahıs, Orenburg'a gelerek kendini İTC'nin temsilcisi olarak tanıttı ve halktan yardım toplamaya başladı. Esasında Bayramzâde Süleyman Zühdü'nün ilk adresi Petersburg şehriydi. Büyük bir cesaret örneği gösteren mahir dolandırıcı, burada Osmanlı'nın Petersburg sefiri Turhan Paşa ile görüşerek İTC namına yardım toplamak üzere görevlendirildiğini söylemiş ve kendisine gerekli kolaylıkların sağlanması için ricalarını bildirmişti. Fakat Süleyman Zühdü'nün kimliğine şüpheyile yaklaşan Turhan Paşa, Hariciye Nazırı Tevfik Paşa'ya bir tezkire göndererek durumu bildirdi ve şüphelinin "itimat edilmeyecek surette hafif meşrep ve ihtiyatsız bir kişi" olduğunu ifade etti.²⁰ Turhan Paşa'nın verdiği bu istihbarattan sonra Dâhiliye Nezareti derhal tahkikat başlatarak şüphelinin İTC ile bağlantısı olmayan bir dolandırıcı olduğu sonucuna vardı. Ardından Hariciye Nezaretine yazı yazılarak Petersburg Sefareti vasıtasıyla tedbir alınması gerektiği bildirildi.²¹ Fakat bu resmi yazışmaların gerçekleştiği tarihlerde Süleyman Zühdü, Petersburg'u terk ederek yeni dolandırıcılık faaliyetleri için Orenburg'a hareket etmişti. Orenburg'daki dolandırıcılık faaliyetlerinin içeriği tam olarak bilinmemekle birlikte resmi kayıtlardan burada fazla kalmadığı anlaşılmaktadır. Şehrin ileri gelenlerinden olan Kadızâde Hasan Nuri tarafından Petersburg'daki Osmanlı sefaretine yazılan mektupta Süleyman Zühdü'nün şehri terk ettiği bildirildi.²²

Süleyman Zühdü'nün peşini bırakmayan Turhan Paşa, kısa bir müddet sonra onun Herson vilayeti dâhilindeki Elizabethgrad şehrinde olduğu bilgisini aldı. Durumdan hemen Osmanlı'nın Odesa başşehbenderi Cevad Bey'i haberdar eden Turhan Paşa, şahsın dolandırıcı olduğunu, bölgedeki Osmanlı tebaasının saflığından ve vatanperverliğinden istifade ederek zararlı faaliyetlerde bulunabileceğini, bundan dolayı gizli bir şekilde hakkında tahkikat başlatılarak yakalanmasını ve derdest edildikten sonra vapurla İstanbul'a gönderilmesi gerektiğini bildirdi.²³ Her ne kadar Cevad Bey'in bu emre nasıl bir cevap verdiği bilinmese de konuyla ilgili yazışmaların kesilmesinden hareketle meselemin çözüldüğü ve Süleyman Zühdü'nün yakalanarak İstanbul'a gönderildiği tahmin edilmektedir. Bu olay İTC'nin yurt dışındaki prestijine ne ölçüde önem verdiğini ve cemiyetin adını kirletecek en küçük bir vakayı dahi titizlikle soruşturduğunu göstermesi bakımından iyi bir örnek teşkil etmektedir.

²⁰ Petersburg Sefaretinden Hariciye Nezaretine gönderilen 19 Şubat 1909 tarihli tezkire. BOA, *DH.MKT*, 2751/70 (H) 06/02/1327 [27/02/1909].

²¹ Dâhiliye Nezaretinden Hariciye Nezareti Vekâletine gönderilen 14 Şubat 1324 tarihli tezkire. BOA, *HR.TH*, 372/117 [27/02/1909].

²² Petersburg Sefiri Turhan Paşa'dan Hariciye Nezareti Vekâletine gönderilen 23 Şubat 1324 tarihli tezkire. BOA, *HR.SFR.1*, 148/95 [18/02/1909].

²³ Petersburg Sefiri Turhan Paşa'dan Odesa Başşehbenderi Cevad Bey'e gönderilen 15 Ağustos 1325 tarihli tezkire. BOA, *HR.SFR.1*, 148/95 [18/02/1909].

4. Osmanlı Donanma Cemiyeti Adına Yapılan Dolandırıcılıklar

Yunanistan'ın "Averof" adında yüksek ateş gücüne sahip bir kruvazör satın alması Akdeniz'deki dengeleri bir anda değiştirdi. Osmanlı Devleti'nin bu silahlanma yarışında konumunu güçlendirmesi ve Akdeniz'deki üstünlüğü geri alması için modern bir donanmaya sahip olması gerekiyordu. Fakat "Averof" gibi modern gemilerin maliyeti oldukça yüksekti ve Osmanlı maliyesi bunu karşılayacak kapasitede değildi.²⁴ Bu gayeyi temin etmek üzere İTC'nin desteklediği birtakım vatansever eşraf tarafından 10 Temmuz 1909 tarihinde "Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti" kuruldu. Açıkça Avrupa'daki benzeri cemiyetlerden etkilenen bu kuruluşun amacı Osmanlı donanmasını modernize etmenin yanı sıra halkı donanmaya ısındırmaktı. Kısa sürede ülkenin birçok noktasında örgütlenen Osmanlı Donanma Cemiyeti, yurtiçi ve yurtdışında bağış kampanyaları başlatarak modern donanma için gerekli olan parayı temin etmeye çalıştı. Mısır ve Hindistan gibi İslam âleminin stratejik bölgelerinde komiteler kuruldu. Yine Osmanlı temsilciliklerinin olduğu bölgelerde sefarethaneler ve şebenderlikler vasıtasıyla yardım kampanyaları organize edildi.²⁵

Hicaz demiryolu yardımlarında olduğu gibi Osmanlı Donanma Cemiyeti yardımlarında da Hindistan'da herhangi bir dolandırıcılık vakasının kayıtlara geçmediği görülmektedir. Nitekim 1910 yılı dolaylarında İTC Hükümeti tarafından yardım kampanyalarını organize etmek için Hindistan'a gönderilen Ali Asgari Bey'in kaleme aldığı raporda herhangi bir olaydan bahsetmemesi dikkat çekicidir.²⁶

Buna karşın arşiv belgelerinden takip edilebildiği kadarıyla Güney Doğu Asya'da Osmanlı Donanma Cemiyeti ile ilintili dolandırıcılık vakalarının gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu dolandırıcılık hadiselerinin meydana geldiği tarihin Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girişinden hemen sonrasına denk gelmesi anlamlıdır. Zira savaş yıllarında İslam âleminin önemli bir kısmının İtilaf Devletleri sınırlarında kalması, Osmanlı'nın bu bölgelerden yardım temin etmesini imkânsız hale getirmiştir. Buna karşılık büyük savaşta tarafsızlığını ilan eden Hollanda, idaresinde bulunan Endonezya ve çevresinden Osmanlı'nın yardım toplamasına hukuken engel olamamış, bu durum bölgeyi hem Osmanlı hem de dolandırıcılar açısından önemli kılmıştır. Arapça kaleme alınan bir belge sayesinde bölgedeki dolandırıcılık vakaları hakkında bilgi sahibi olan

²⁴ Necdet Aysal, "Osmanlı Donanma Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 50/1 (Ocak 2017): 1-23.

²⁵ Daniel Panzac, *Osmanlı Donanması (1572-1923)*, çev. Ahmet Maden ve Sertaç Canpolat (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 453. Osmanlı Donanma Cemiyeti ile ilgili müstakil bir eser kaleme alan Selahattin Özçelik, cemiyete en çok yardımda bulunanların Hindistan Müslümanları olduklarını ifade etmektedir. Yine Özçelik'in verdiği bilgilerden bu yardım kampanyalarının Hindistan ve Mısır'ın yanı sıra Türkistan, İran, Amerika, Cezayir, Habeşistan, Endonezya, Güney ve Doğu Afrika sahilleri ile Balkanlarda etkili olduğu anlaşılmaktadır. Selahittin Özçelik, *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti* (Ankara: TTK Yayınevi, 2000), 210-213.

²⁶ Özcan, *Panislamizm*, 223-225.

Osmanlı makamları ilk olarak Osmanlı Donanma Cemiyetine resmi yazı yazarak bu faaliyetlerin niteliğini öğrenmeye çalışmıştır.²⁷

İlgili cemiyetin bu olaylardan haberdar olmadığını bildirmesi üzerine bu kez Hariciye Nezareti vasıtasıyla 22 Nisan 1915'te Osmanlı'nın Batavya'daki başşehbenderliğine bir emirname gönderilerek bu vakalarla ilgili tahkikat başlatılması istenmiştir. Bu sıralarda izinli olarak İstanbul'a gelmekte olan Batavya Başşehbenderi Refet Bey gerek Endonezya ve gerekse uğradığı diğer Müslüman bölgelerinde tahkikat yaparak bir rapor hazırlamıştır. Hariciye Nezaretine sunulan bu rapor, bölgedeki dolandırıcılık faaliyetleri ile ilgili önemli bilgiler sunmaktadır. Buna göre söz konusu dolandırıcılığın Cava adasında değil onun kuzeybatı tarafında bulunan, İngiliz idaresindeki Malaka yarımadasında meydana geldiği tespit edilmiştir. Yine Refet Bey'in aktardığı bilgilere göre bölge Müslümanlarının hilafete bağlılıklarını bilen dolandırıcılar fahri veya resmi Osmanlı şehbenderliklerinin olmadığı bölgelerde faaliyet göstermekte ve kendilerini Osmanlı zabiti, hoca ve hatip olarak tanıtip halkın iyi niyetini sövmekteydiler. Sözgelimi Malaka yarımadasının batısında bulunan Patani adasında hoca kıyafeti giyen iki şahıs Ayasofya camiinin yıkıldığını iddia ederek yeniden inşası için yardım talep etmekteydi. Refet Bey ayrıca Çin'den Cava'ya gelen bazı yolculardan edindiği bilgiler doğrultusunda Şangay'da da kendini Osmanlı subayı olarak tanıtan bir şahısın uzun süre bölgede dolandırıcılık yaptıktan sonra Filipinler'e geçtiğini tespit etmişti. Refet Bey'e göre bu şahısların faaliyetleri sadece dolandırıcılık niteliği taşııyordu. Arap, Arnavut ve Bosnalı olan bu dolandırıcılar ayrıca İtilaf Devletleri'nin yönlendirmesiyle Osmanlı Devleti'ni ve hilafetini İslam âleminde küçük düşürmeye çalışıyorlardı. Refet Bey, bir zamanlar mutasarrıflık görevinde bulunmuş ve paşalık rütbesi almış olan Arnavut asıllı Mehmet Ali Şarki Paşa'nın da o bölgelerde dolandırıcılık yaptığını bildirmekteydi. Her gün dolandırıcıların kimlik ve faaliyetlerini halka ifşa ettiğini bildiren Refet Bey, sürekli olarak başka bir şahsın farklı bir bölgede ortaya çıktığını söyleyerek tam manasıyla bu faaliyetleri engellemede başarılı olamadığını da raporunda kaydetmekteydi.²⁸

Refet Bey, raporunda detay vermediği için İtilaf Devletleri'nin bu dolandırıcılık faaliyetlerinde ne denli etkili olduğunu kestirmek güçtür. Refet Bey'in iddiaları varsayımından ibaret olabilir. Zira onun Batavya'da bulunduğu dönemde İtilaf devletlerinin Osmanlı aleyhine bölgede yoğun bir propaganda faaliyetine giriştikleri bilinmektedir. Dolayısıyla Refet Bey'in Arap, Arnavut ve Bosnalı unsurların giriştikleri hareketleri de bu propagandanın devamı olarak değerlendirmiş olması muhtemeldir.²⁹

²⁷ Dâhiliye Nezaretinden Osmanlı Donanma Cemiyetine gönderilen 22 Mart 1331 tarihli tezkire. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), *Katalog 7, Sıra No: 677-Kutu No: 193-Belge No: 5*.

²⁸ Batavya Başşehbenderi Refet Bey'in Hariciye Nezareti'ne gönderdiği 28 Temmuz 1331 tarihli rapor. TİTEA, *Katalog 7, Sıra No: 677-Kutu No: 193-Belge No: 5*. Ayrıca Bkz. Özçelik, *Donanma-yı Osmanî Cemiyeti*, 131-132.

²⁹ Refet Bey'in bölgedeki faaliyetleri hakkında daha detaylı bilgi için Bkz. Frial Ramadhan Supratman, "Rafet Bey: The Last Ottoman Consul In Batavia During The Fisrt World War 1911-1924", *Indonesian Journal For Islamic Studies* 24/1 (2017): 33-67.

5. Balkan Savaşları Döneminde Çin’de Dolandırıcılık Faaliyetleri

Rumeli toprakları devletin ana mülkiyet alanlarından biri olmasının yanı sıra Osmanlı entelektüel düşüncesinin de şekillendiği bölgelerin başında geliyordu. Daha da önemlisi bu toprakların düşman eline geçmesi İstanbul’u savunmasız bırakabilir ve dolayısıyla hilafet merkezi tehlikeye düşebilirdi. Bu Müslümanların istemediği bir senaryo idi. Zira Osmanlı hilafetinin sona ermesi Müslümanları büsbütün hamisiz bırakacağı gibi kutsal yerleri de tehlikeye düşürebilirdi. Bu düşüncelerle meseleye yaklaşan İslam âlemi, Osmanlı davasının savunulması noktasında ciddi bir irade ortaya koydu. Hindistan ve Mısır başta olmak üzere Müslümanların yaşadığı birçok bölgede Osmanlı yanlısı gösteriler tertip edildi ve savaşın durdurulması için büyük devletlere çağrılar yapıldı. Daha da önemlisi Osmanlı ordusunu mali açıdan desteklemek üzere yardım cemiyetleri kuruldu.³⁰ İslam âleminden gelen yardımlar o denli etkiliydi ki savaş masraflarının önemli bir kısmı bu yolla karşılanmıştı.³¹

Balkan Savaşları nedeniyle İslam âleminde Osmanlı yanlısı duyguların zirveye çıkması dolandırıcıların iştahını kabartmıştı. Savaş yıllarında bu tarz faaliyetler, yardımların ciddi bir yekûna eriştiği Hindistan ve Mısır’dan ziyade Çin’de ortaya çıkmıştı. Üstelik Çin’deki bu faaliyetler münferit birer hadise olmaktan ziyade bir dolandırıcılık şebekesi tarafından tasarlanmıştı. Çin’de temsilciliği bulunmayan Osmanlı Devleti için bu uzak bölgedeki dolandırıcılarla mücadele etmek oldukça güçtü. Her ne kadar bölgedeki Osmanlı tebaasının hukuku Fransız ve Alman temsilcilikleri tarafından korunmaya çalışılsa da bu, dolandırıcılığın önüne geçmek için yetersiz bir tedbirdi.³² Esasında bu durum dolandırıcılara bölgede rahat hareket etmeleri açısından fırsat sağlıyordu. Fakat yine de Osmanlı Devleti, İslam âleminde hilafet makamının prestijini sarsan bu tarz faaliyetlere karşı mücadele etmekten geri durmuyordu.

Çin’deki organize dolandırıcılık faaliyeti, Pekin’de yaşayan Hindistan asıllı bir şahsın dikkati sayesinde tespit edilebildi. Seyyid Gül Hasan adlı bu şahıs kendilerini Osmanlı memuru olarak tanıtan dolandırıcıların kimliğinden şüphe etmiş olacak ki durumu mektupla İstanbul’a bildirdi. Mahmut Şevket Paşa’ya hitaben yazılan bu mektupta Seyyid Gül Hasan, şahıslar hakkındaki şüphesini açıkça ifade etmekteydi:

“Türkiye’de savaş başladığından beri Çin’e dört adam geldi. Osmanlı’nın resmi görevlileri olduklarını ve Müslümanlardan para istemeye geldiklerini söylediler. Birkaç gün önce Kolağası Süleyman adında bir bey daha Pekin’e geldi. Resmi görevli olduğunu söyledi. Hong

³⁰ Cemal Sezer ve Ömer Metin, “Balkan Savaşlarından Millî Mücadeleye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin Yardım Faaliyetleri (1912-1922)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 54 (2013): 167-182.

³¹ Ahmet Zeki İzgöer, “1911-1913 (1329-1331) Tarihli Osmanlı Hilâl-i Ahmer Sâlnâmesine Göre Balkan Savaşları Sırasında Hint Müslüman Halkının Osmanlı’ya Yardımları”, *Tarih ve Gelecek Dergisi* 1/1 (2015): 99-171.

³² Tebaa-i Osmaniye’nin Çin’de çoğalması neticesinde haklarını korumak için gerekli girişimlerin yapılmasına dair resmi yazı. BOA, *HR.HMŞ.İŞO*, 194.22 (H) 25/07/1326 [23/08/1908].

*Kong'dan ve Singapur'dan para toplamış. Elindeki binlerce liralık parayı gösterdi. Anladığım kadarıyla bu adam Türk değil. Çünkü tek kelime bile Türkçe konuşmuyor. Alman konsolosluğuna gerçekten buraya bu amaç için birilerinin gelip gelmediğini sorun.*³³

Seyyid Gül Hasan'ın verdiği bilgilere göre dolandırıcılar Çin'in çeşitli şehirlerinde faaliyet göstermekte ve kendilerini resmi görevli olarak tanıtmak gibi klasik yöntemlere başvurmaktaydılar. Geniş bir bölgeye yayılan bu şahıslar görünüşe göre iyi organize olmuşlardı. Çin'deki dolandırıcıların bazılarının kimlikleri Osmanlı Devleti'nin yaptığı tahkikat sonucunda ortaya çıkmıştı. Kolağası Süleyman'ın yanı sıra Şamlı Hacı Mahmud, Kudüslü İbrahim ve Bağdatlı Seyyid Abdülaziz tespit edilebilen isimlerden birkaçıydı. Bunlardan Şamlı Hacı Mahmud'un, Halife tarafından görevlendirildiğini söyleyerek ahaliden büyük miktarda para topladığı, Kudüslü İbrahim'in ise benzeri yöntemler kullanarak halktan topladığı paraları Rus bankasına yatırdığı kayıtlarda geçmektedir. Kolağası Süleyman'ın kimliği üzerinde ise ayrıca durulmaktadır. Osmanlı Devleti'nin bölgeden edindiği istihbarata göre bu şahıs, firari Arap İzzet Paşa'nın adamlarından Bağdatlı Seyyid Abdülaziz ile çalışarak Kolombo, Seylan, Singapur, Hong Kong ve Şangay gibi şehirlerde büyük miktarda vurgunlar yapmıştır.³⁴

Osmanlı arşiv belgelerinden Kolağası Süleyman ve Bağdatlı Seyyid Abdülaziz'in ekip oldukları anlaşılma ile birlikte bu şahısların Şamlı Hacı Mahmud ve Kudüslü İbrahim ile irtibatlarının olup olmadığı tespit edilememektedir. Fakat bütün bu isimlerin Arap coğrafyasından gelmesi aralarında irtibat olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Osmanlı kayıtlarında ayrıca Arap İzzet Paşa'ya yapılan vurgu dikkat çekicidir. Sultan II. Abdülhamid döneminde uzun yıllar Mâbeyn-i Hümâyun 2. Kâtipliği görevinde bulunan Arap İzzet Paşa, II. Meşrutiyet'in ilanının ardından Paris'e kaçarak İTC hakkında karalama kampanyası başlatmış ve yeni hükümeti henüz yolun başında yıpratmaya çalışmıştı. Onunla iltisaklı bir ismin dolandırıcılık faaliyetinde bulunması manidardı. Zira bu durum, Kolağası Süleyman ve Bağdatlı Seyyid Abdülaziz adındaki şahısların sadece bir dolandırıcı olmayıp ayrıca Arap İzzet Paşa'nın desteğiyle İTC'yi ve Osmanlı Devleti'ni İslam âleminde karalamaya matuf bir göreve sahip olabilecekleri ihtimalini akıllara getirmektedir. Nitekim Batavya Başşenbenderi Refet Bey'in 1915 yılında Endonezya ve çevresindeki dolandırıcılık faaliyetleriyle ilgili kaleme aldığı raporunda verdiği bazı bilgiler Çin'deki benzer hareketlerle birlikte değerlendirildiğinde ortaya anlamlı bir tablo çıkmaktadır. Öncelikle Refet Bey'in bölgedeki dolandırıcıların Arap, Arnavut ve Bosna kökenli olduklarını bildirmesi Çin'deki dolandırıcıların profili ile uyuşan bir bilgidir. Ayrıca bu şahısların İtilaf Devletleri'nin teşvikiyle hilafetin İslam âlemindeki prestijini zedelemekle görevlendirildiklerinin ifade edilmesi de Arap İzzet Paşa'ya atfedilen hareket ile paralellik arz etmektedir. Son olarak Refet Bey'in Çin'den Cava'ya gelen bazı yolculardan edindiği bilgiler doğrultusunda Şangay'da kendini Osmanlı subayı olarak tanıtan bir şahsın uzun süre bölgede dolandırıcılık yaptıktan sonra

³³ Pekin'de mukim Hintli Seyyid Gül Hasan tarafından Mahmut Şevket Paşa'ya gönderilen 21 Mayıs 1913 tarihli mektup. BOA, BEO, 4181/313545 (H) 04/07/1331 [09/06/1913].

³⁴ Babıali'den Hariciye Nezaretine gönderilen 1 Temmuz 1329 tarihli tezkire. BOA, BEO, 4195/314598 (H) 09/08/1331 [14/07/1913].

Filipinler'e geçtiğine dair verdiği bilgiler, daha önce Şangay'da bulunan ve kendini Osmanlı subayı olarak tanıtan Kolağası Süleyman'ın profili ile örtüşmektedir. Zira 1913 yılında Çin'de ortaya çıkan bu şebekenin bazı üyelerinin belirli bir müddet faaliyetlerini devam ettirttikten sonra deşifre olmamak adına Filipinler'e geçmiş olması muhtemeldir.

Osmanlı Devleti'nin bölgedeki dolandırıcılık faaliyetlerine karşı aldığı önlemlere gelince; Babıali, Seyyid Gül Hasan'ın mektubunun İstanbul'a intikalinden sonra harekete geçerek olayı soruşturmaya koyuldu. İlk aşamada Harbiye Nezaretine bir tezkire gönderilip ilgili şahısların devlet görevlisi olup olmadıkları sorgulandı.³⁵ Harbiye Nezaretinden gelen cevapta Çin'e para toplamak amacıyla herhangi bir Osmanlı subayının gönderilmediğinin ifade edilmesi üzerine ilgili şahısların dolandırıcı olduklarına hükmedildi. Olayı bizzat araştıran Babıali, bu kez Hariciye Nezaretine bir tezkire göndererek dolandırıcıların faaliyetlerinin engellenmesi için tedbir alınmasını bildirdi. Aynı tezkirede Kolağası Süleyman Bey adındaki şahsın Pekin Müftüsü Abdurrahman Efendi'ye Halife'den gönderilen bir nameyi teslim ettiği de ifade edilmektedir.³⁶

Osmanlı Meşihat makamı Babıali'nin direktifi ile Pekin Müftüsü Abdurrahman ve vaiz Tahir efendilere mektup göndererek hilafet makamından Çin'e herhangi bir temsilci gönderilmediğini, dolayısıyla ilgili şahısların dolandırıcı olduğunu bildirdi.³⁷ Olaya ciddiyetle yaklaşan Osmanlı Devleti ayrıca bölgedeki gazeteler yoluyla ilgili şahısların dolandırıcı olduğunun ilan edilmesine karar verdi.³⁸ Ancak bölgede gazetelerin İngilizce yayın yaptığından bu yöntemin faydalı olmayacağı düşünüldü. Bunun yerine Hariciye Nezareti tarafından Çin Hükümetinin Paris'teki sefirine şifahi tebligatla bulunularak dolandırıcıların kimliği hakkında bilgi verildi. Ayrıca yine ilgili nezaretçe Kolağası Süleyman başta olmak üzere bölgedeki diğer dolandırıcıların takip edilmesi için Pekin'deki Alman sefarethanesine talimat verildi.³⁹ Böylelikle geniş ölçüde dolandırıcıların kimlikleri ifşa edilerek tehlike bertaraf edildi.

6. Rangoon'da Bir Dolandırıcılık Vakası

İslam âleminde meydana gelen dolandırıcılık vakalarının failleri genellikle Osmanlı memleketlerinden bu bölgelere giden dolandırıcı şahıslardı. Fakat zaman zaman resmi ve yarı resmi Osmanlı memurlarının da bu tarz eylemlere kalkıştıkları görülmektedir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin fahri şebenderliklerinin olduğu bölgelerde bu tarz suiistimler göze çarpmaktaydı. Bu statüdeki temsilciliklerin başında genelde bölgenin

³⁵ Babıali'den Harbiye Nezaretine gönderilen 4 Recep 1331 tarihli tezkire. BOA, BEO, 4181/313545 (H) 04/07/1331 [09/06/1913].

³⁶ Babıali'den Hariciye Nezaretine gönderilen 30 Mayıs 1329 tarihli tezkire. BOA, BEO, 4182/313630 (H) 09/07/1331 [14/06/1913].

³⁷ Babıali'den Meşihat makamına gönderilen 9 Şaban 1331 tarihli tezkire. BOA, BEO, 4195/314597 (H) 09/08/1331 [14/07/1913].

³⁸ Babıali'den Hariciye Nezaretine gönderilen 1 Temmuz 1329 tarihli tezkire. BOA, BEO, 195/314598 (H) 09/08/1331 [14/07/1913].

³⁹ Hariciye Nezaretinden Babıali'ye gönderilen 19 Ağustos 1329 tarihli tezkire. BOA, BEO, 4210/315747 (H) 07/10/1331 [09/09/1913].

tüccar veya ulema sınıfından hatırı sayılır kişiler bulunuyordu ve bu kişilerin resmi Osmanlı şebhenderleri kadar sorumluluğu bulunmuyordu. Görevleri daha ziyade bölge Müslümanları ile hilafet merkezi arasındaki manevi ilişkileri tanzim etmek ve Osmanlı adına kamuoyu oluşturmaktan ibaretti. Dolayısıyla bu yarı resmi statünün suiistimallerin önünü açması da muhtemeldi. Burma'nın merkezi Rangoon'da tam da bahsedilen şekilde bir hadise yaşandı. İngiltere'nin kontrolü altındaki bölgede öteden beri Müslüman bir azınlık grup yaşıyordu. İlk zamanlar Osmanlı Devleti'nin bölge Müslümanlarıyla teması yok denecek kadar azdı. Fakat Sultan II. Abdülhamid döneminde Hindistan Müslümanlarıyla gerçekleştirilen verimli ilişkiler, nispeten Hindistan'a yakın olan Burma'da da hissedilmiş ve bu süreç 1905 yılında Rangoon'da fahri Osmanlı şebhenderliğinin açılmasıyla yeni bir boyut kazanmıştı.⁴⁰ Esasında Rangoon Fahri Şebhenderliğinin açılması oldukça faydalı olmuş ve ilerleyen tarihlerde Osmanlı Devleti'nin yaşadığı belli başlı krizlerde bölge Müslümanlarının tepkileri ile maddi desteklerini sunmalarına imkân sağlamıştı.⁴¹

Bölgede Osmanlı Devleti için toplanan yardımların düzenli hale gelmesi ve önemli bir yekûna erişmesi bazı suiistimalleri de beraberinde getirdi. Bu suiistimal hareketinin başındaki kişi Rangoon Fahri Şebhenderi Mehmed Yusuf Efendi idi. Bilindiği kadarıyla Mehmed Yusuf Efendi bölgenin zengin tüccarlarından biriydi. Büyük bir servete sahip olduğu için Osmanlı'dan herhangi bir maddi beklentisi yoktu. Bu göreve talip olmakla amacı muhtemelen hilafet makamını temsil etmenin toplum içinde kendine sağlayacağı yüksek statü ve prestije erişmekti. Fakat 1913 yılının sonlarında bölgeden Osmanlı makamlarına ulaşan bir mektup Mehmed Yusuf Efendi'nin niyetinin hiç de iyi olmadığını veya en azından yaşadığı bazı krizlerden dolayı değiştiğini gösteriyordu. Mektubun sahibi Ebu Seyyid Efendi adında Osmanlı makamlarının itibar ettiği bir şahıstı. Hind Cemiyet-i İttihadiye-i İslamiye başta olmak üzere İslam Darülfünunu ve Londra Camii-i Şerifi âzâlıkları gibi önemli görevlerde bulunan Ebu Seyyid Efendi, Trablusgarp Savaşı'nda bizzat cepheye giderek mücahitlerle birlikte İtalyanlara karşı savaşmıştı. Dolayısıyla böylesine güvenilir birinin iddiaları dikkate alınacak cinstendi. Ebu Seyyid Efendi, açıkça Mehmed Yusuf Efendi'yi yolsuzlukla itham etmekteydi. Onun iddiasına göre Mehmed Yusuf Efendi iflas etmiş, 22 milyon rupilik servetini kaybedince maddi gelir elde etmek için Osmanlı Devleti adına toplanan yardımların bir kısmını zimmetine geçirmişti. Böylelikle Mehmed Yusuf Efendi bölgede kötü bir şöhrete kavuşmuştu. Halk artık ona güvenmiyordu ve bu durum bölgeden Osmanlı Devleti için toplanan yardımlarda gözle görülür bir düşüşün yaşanmasına sebebiyet vermişti. Ebu Seyyid Efendi, fahri şebhenderin görevden alınarak yerine Ahmed Molla adında bir şahsın atanmasını talep etmekteydi. Ahmed Molla, Osmanlı makamlarına yabancı bir isim değildi. Öteden beri bölgeden toplanan yardımların organize edilmesinde ve hilafet lehine propaganda oluşturulmasında aktif bir isimdi. Ebu Seyyid Efendi de onun karakterine kefilidi. Mektupta verdiği bilgilere göre Ahmed Molla güvenilir bir kimse olduğu gibi itibarlı bir

⁴⁰ Hacı Yusuf İsmail Sahib'in Rangoon Fahri Şebhenderliğine tayinine dair. BOA, *HR.SFR.3*, 550/42 [15/04/1905].

⁴¹ Bölge Müslümanlarının Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında Osmanlı ordusu için topladıkları yardımlar için Bkz. BOA, *HR.TO*, 543/13 [07/12/1912]; BOA, *BEO*, 4158/311809 (H) 20/04/1331 [29/03/1913].

tüccardı. İki adet pirinç, iki adet de pamuk fabrikası olan Ahmed Molla'nın Hindistan'dan Cava'ya ve Avrupa'ya ulaşan kişisel bağlantıları vardı. Sonuç olarak Osmanlı Devleti, Ebu Seyyid Efendi'nin mektubunu dikkate alarak Mehmed Yusuf Efendi'yi görevden aldı ve yerine hem mektuptaki olumlu ifadeleri hem de daha önce yaptığı başarılı hizmetleri dikkate alarak Ahmed Molla'yı tayin etti.⁴²

Osmanlı Devleti bu tarz olaylara geçit vermemek için azami çaba sarf ediyordu. Merkeze olan uzaklığına rağmen Rangoon'daki bu hadise ihmal edilmemiş, imkânlar nispetinde gereği yapılmıştı. Zira böylesine dolandırıcılık faaliyetleriyle bölge Müslümanlarının şevkinin kırılması, yardımları kesintiye uğratabilirdi. Daha da önemlisi Osmanlı Devleti, II. Meşrutiyet'in ilanıyla yeni bir evreye girmiş ve İslam âlemine örnek olma misyonunu üstlenmişti. Dolayısıyla bu gibi olaylarla mücadele etmek yeni yönetimin kararlılığını ve kurumsallığını göstermek bakımından da faydalı olabilirdi. Osmanlı Devleti, Rangoon Fahri Şehbenderliğindeki görev değişikliğinden sonra bir müddet daha Ahmed Molla ile çalışmaya devam etti. Ahmed Molla görevde olduğu süre boyunca Osmanlı Devleti'nin bölgedeki temsil gücünü arttırmak için ciddi çaba sarf etti. Fakat Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle, İngilizlerin kontrolündeki Rangoon şehriyle bütün irtibat kesildi ve Osmanlı şehbenderliği âtil vaziyete düştü.⁴³

7. Hac İbadetinin İstismarı

İslam âleminin her bölgesinden on binlerce Müslümanın hac ibadeti için Hicaz'da toplanması tahmin edilebileceği gibi bazı suiistimallere imkân sağlamaktaydı. Müslümanların gerek memleketlerinde hac için hazırlıklarını yaptıkları esnada gerekse Hicaz'a ulaşmalarından sonra kötü niyetli kişilerce, dini duyguları sömürülmek suretiyle dolandırılmaları yaygın bir durumdu. Esasen bu tarz vakalar daha çok Hicaz'da meydana geliyordu. Resmi kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla hac kervanlarını yağmalayan bedevi aşiretlerin yanı sıra bazı memurlar da hacılardan usulsüz para toplamak gibi hareketlere tevessül ediyorlardı. Osmanlı Devleti'nin böylesine vakalara karşı tavrı oldukça sertti. Zira hac ibadeti Pan-İslamizm siyaseti açısından büyük önem arz ediyordu. Öyle ki ibadetlerini tamamlayan Müslümanların önemli bir kısmı memleketlerine Pan-İslamizm'in gönüllü elçileri olarak dönüyorlardı. Dolayısıyla bu potansiyelin dolandırıcılar tarafından sömürülmesine müsaade edilemezdi.⁴⁴

Hac ile ilgili dolandırıcılık vakaları sadece Hicaz bölgesinde değil, Müslümanların Hicaz'a gitmek veya hilafet makamını görmek üzere uğradıkları İstanbul'da da gerçekleşmekteydi. *Teârûf-i Müslimîn* gazetesinde aktarılan bir habere göre 1910 yılının hac mevsiminde Odesa'dan İstanbul'a gelen Buharalı hacı adaylarından biri iskeleye çıka-

⁴² Rangoon Şehbender Vekili Mehmed Yusuf Efendi'nin suiistimali nedeniyle görevden alınması ve yeri tüccardan Ahmed Molla'nın tayin edilmesine dair İngiltere Dışişleri Bakanlığı ile yapılan yazışmalar. BOA, HR. SFR.3, 697/17 [10/12/1913].

⁴³ Sivri, *Pan-İslamizm*, 295-296.

⁴⁴ Osmanlı Devleti'nin Hicaz'daki suiistimallere karşı aldığı tedbirlerden birkaç örnek için bkz. BOA, Y.PRK.UM, 14/11 (H) 14/06/1306 [15/02/1889]; BOA, DH.MKT, 1696/54 (H) 17/06/1307 [08/02/1890]; BOA, HR.TO, 621/59 [21/10/1890]

çağı zaman bazı Osmanlı memurlarınca dolandırılmaya çalışılmış, direnince önce hakarete uğramış ve ardından tutuklanmıştı. Çaresizlik içinde akıbetini bekleyen hacı aday, olaya şahit olan Hıristiyan bir Rus vatandaşının araya girmesi ve durumu Rusya sefaretine bildirmekle tehdit etmesi üzerine hilafet makamının prestijine halel getirecek bir yöntemle hapishaneden kurtulmuştu.⁴⁵

Şüphesiz hac ile ilgili dolandırıcılık faaliyetleri sadece Hicaz ve İstanbul'da yaşanan olaylarla sınırlı değildi. İslam âleminin çeşitli bölgelerinden gelen Müslümanların özellikle pasaport ve vize gibi hac için gerekli olan resmi işlemlerini gerçekleştirdikleri esnada bazı suiistimallerle karşılaşmaları muhtemeldi. Böylesine bir hadise 1911 yılının hac mevsiminde Rusya'nın Odesa şehrinde yaşandı. Odesa'da buna benzer olayların yaşanması tesadüf değildi. Odesa, Rusya tebaası olan Türkistanlı hacı adaylarının Hicaz'a gitmek için uğradıkları duraklardan biriydi. Pasaport ve vize gibi resmi işlemlerini Odesa'da gerçekleştiren hacı adayları buradan vapurlara binerek önce İstanbul, ardından Hicaz'a gitmekteydiler. *Sırat-ı Müstakim* mecmuasının aktardığı habere göre şehirde Türk, Rus ve İranlılardan oluşan bir dolandırıcı şebekesi profesyonelce hazırladığı tezgâh sayesinde Müslümanları dolandırmaktaydı:

“Türkistan hacıları Odesa’da şimendifer istasyonunda birkaç serseri Osmanlı ve İran ve Rus tebaası simsarlar tarafından karşılanarak öncelikle çirkin pis bir haneye gayet fâhiş kıymet ile yerleştiriliyor. Burada hacıların pasaportlarını kontrol ettirmek için Rus memuru sıfatıyla bir adam bulunduruyorlar. Bu sahte memur, hacı efendinin pasaportunda daima bir hata bulur. ‘Bu pasaport sizin değil’ falan gibi birtakım bahaneler ile cahil hacı babayı tehdit eder. Hacı efendi çaresizce orada bulunan simsar çetesi üyelerinden birine müracaat ederek ne yapılabileceği hakkında istişare eder ve yardım ister. Simsar gözü kestirebildiği kadar ruble karşılığında pasaportu düzeltceğini söyler. Böylece bir kere hacı babanın rublelerini çekerler. Ertesi gün hacı babanın pasaportunu Osmanlı şebkelerine kaydetmek için tekrar bütün hacılardan her bir pasaporta üç ruble para alırlar. Burada dahi hiç olmazsa her bir pasaport için bir ruble fazla koparabilmişlerdir. Sonra ‘bugün vapur yok, yarın yok, ha gelecek ha geldi’ diyerek haftalarca hacıları o çirkin handa pastırma gibi istif ederler. Küçük çocuklara varıncaya kadar her kişiden günlük bir ruble alırlar. Sonra şahsi eşyaları için her parçaya mukabil bir miktar otel parası ayrıca alırlar. Zavallı hacı bunların hepsine ‘lebbeyk Allahümme lebbeyk’ der. Nihayet merhametli simsarlar hacı babaları vapura yükletecekken, eşya taşıma bedeli diye her adamdan üçüncü mevki bileti için sekizer ruble alırlar. Hâlbuki vapur şirketinin bileti dört ruble imiş.”

Sırat-ı Müstakim mecmuası bu olayın Misak Efendi adındaki Osmanlı vatandaşı bir Ermeni tarafından tespit edildiğini bildirmektedir. Buna göre Misak Efendi, öncelikle Odesa'daki polis karakoluna müracaat etmiş, ancak herhangi bir sonuç alamaması üzerine İstanbul'a döndüğünde *Sırat-ı Müstakim* idaresine giderek olayı hikâyeye etmiş ve böylelikle hacı adaylarının dikkatli davranması için üzerine düşen görevi yerine getirmiştir.⁴⁶ Osmanlı makamlarının bu dolandırıcılık faaliyetiyle ilgili nasıl bir tedbir aldığı

⁴⁵ *Teârûf-i Müslimîn*, “Hüccac-ı Müslimîn ve Umur-ı Sihhiye”, 22 Temmuz 1326 (4 Ağustos 1910).

⁴⁶ *Sırat-ı Müstakim*, “Hacı Babalar Odesa’da: Asıl Zâlim Cehâlettir”, 21 Eylül 1911 (28 Ramazan 1329 Perşembe/8 Eylül 1327).

bilinmemektedir. Zira Osmanlı arşivlerinde bu olayla ilgili herhangi bir belge tespit edilememiştir. Fakat *Sırat-ı Müstakim* gibi tirajı yüksek bir mecmuada bu olayın haber yapılması, bu durumun ilgili makamlara ulaşmasına imkân sağlamış olabilir.

Sonuç

Osmanlı Devleti, hilafeti elinde bulundurması hasebiyle merkezi bir rol oynamış ve İslam âlemini yönlendirmede belirli bir başarı elde etmiştir. Dolayısıyla bu durum Osmanlı Devleti'nin çeşitli krizlerde ve ortaya attığı projelerde bahsi geçen bölgelerden maddi yardım temin edebilmesini mümkün kılmıştır. Osmanlı Devleti, imparatorluklar çağında din eksenli bir siyaseti küresel hâle getirebilmeyi başaran nadir örneklerden biriydi. Nitekim Osmanlı örneğinde olduğu gibi imparatorluk ideallerini yurt dışındaki dindaşlarından yardım toplama aracı olarak kullanan başka oluşumların varlığını tespit etmek oldukça güçtür. Dolayısıyla bu durum bazı kötü niyetli kişilerin Osmanlı adını kullanarak İslam âleminde dolandırıcılık faaliyetine girişmelerinin de önünü açmıştır.

Yardımların çevreden merkeze aktarılması, doğal olarak dolandırıcılık faaliyetlerinin İslam âleminde yoğunluk kazanmasına imkân verdi. Nitekim incelediğimiz örneklerde çoğu kez Osmanlı'nın çeşitli şehirlerinden hareket eden dolandırıcı grupların bu coğrafyaya yayıldığı görülmektedir. Tersini yansıtan oldukça azdır. İslam âleminde faaliyet gösteren dolandırıcıların hilafet makamına ait sembollerle Müslümanları kandırmaya çalışmaları dikkat çekicidir. Bu durum hilafet siyasetinin belirli ölçüde bahsi geçen coğrafyada karşılık bulduğunu gösteren argümanlardan biri olarak kabul edilmelidir.

Dolandırıcıların İslam âleminin bu konudaki mümbitliğini keşfedebilmeleri de ayrıca üzerinde durulması gereken bir husustur. Bu, Osmanlı Devleti'nin son krizlerde ve projelerde maddi destek elde etmek için başlattığı yardım faaliyetlerini etkili bir şekilde hem kendi vatandaşlarına hem de İslam âlemine duyurduğunu göstermektedir. Pek muhtemeldir ki basın vasıtasıyla İslam âleminden gelen yardımların boyutunun kamuoyuna duyurulması, dolandırıcıları harekete geçiren bir unsur olmuştur.

Diğer taraftan mesafenin uzaklığına rağmen Osmanlı Devleti'nin dolandırıcılarla mücadelede etkin olmaya çalıştığı görülmektedir. Bunun en önemli sebebi şüphesiz Osmanlı Devleti'nin İslam âleminde hilafetin prestijini zedeleyecek olumsuz örneklerden kaçınmak istemesidir. Zira dolandırıcılara karşı alınan tedbirler bölgeden gelen yardımların devamlılığı noktasında da hayati bir önem taşımaktadır. Osmanlı Devleti çoğu kez bölgedeki temsilcilikleri vasıtasıyla dolandırıcılık faaliyetlerine engel olmaya çalışmıştır. Bunun farkında olan dolandırıcılar özellikle Osmanlı temsilciliklerinin bulunmadığı bölgelerde faaliyet göstermişlerdir. Bu gibi durumlarda ise Osmanlı Devleti, Avrupalı müttefik devletlerin bölgedeki temsilcilikleriyle bu vakalara engel olmaya çalışmıştır. Ancak çoğu kez mesafenin uzaklığı, dolandırıcılıkla mücadelede müspet bir sonuç elde edilmesini engellemiştir. Bununla birlikte bu tarz faaliyetlerin engellenmesinde hem Sultan II. Abdülhamid hem de İTC döneminde ciddi bir iradenin ortaya koyulması anlamlıdır. Bu durum hilafet politikasının iki dönemde de önemini koruduğunu göstermektedir. Buna ilaveten Meşrutiyet rejimiyle birlikte Jön Türklerin İslam âlemine rol

model olmaya çalışması, İTC'yi buna hanel getirecek vakalarla mücadelede istekli kıl-mış olmalıdır. İslam âleminde Osmanlı adını kullanarak yapılan dolandırıcılık faaliyet-leri, Pan-İslamizm siyasetinin etkin olduğu yıllarda yoğunluk kazanmış ve hilafet ma-kamının tarih sahnesinden çekilmesiyle de önemini kaybetmiştir.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarından bilimsel etik ilke ve kurallarına uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, çalışmanın Committee on Publication Ethics (COPE)' in tüm şartlarını ve koşullarını kabul ederek etik görev ve sorumluluklara riayet ettiğimi beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmayla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Declaration

I declare that this study is original; that I have acted by the principles and rules of scientific ethics at all stages of the study, including preparation, data collection, analysis, and presentation of information; that I have cited sources for all data and information not obtained within the scope of this study and included these sources in the bibliography; that I have not made any changes in the data used, and that I comply with ethical duties and responsibilities by accepting all the terms and conditions of the Committee on Publication Ethics (COPE). I hereby declare that if a situation contrary to my statement regarding the study is detected, I agree to all moral and legal consequences that may arise.

Hakem Değerlendirmesi

: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması

: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek

: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review

: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest

: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support

: The authors declared that this study has no financial support.

Kaynakça

T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, *DH.MKT*, 1516/87; 1696/54; 2751/70.

BOA, *HR. HMS.İŞO*, 194/22.

BOA, *HR. SFR.1*, 148/9.

BOA, *HR.SFR.3*, 550/42; 697/17.

BOA, *HR.TH*, 372/117.

BOA, *HR.TO*, 543/13; 621/59.

BOA, *BEO*, 899/142384; 1911/143301; 4181/313545; 4195/314598; 4182/313630;
4195/314597; 195/314598; 4210/315747; 4158/311809.

BOA, Y.PRK.AZJ, 51/18.

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA)

TİTEA, Katalog 7, Sıra No: 677-Kutu No: 193-Belge No: 5.

Araştırma Eserler

Aysal, Necdet, "Osmanlı Donanma Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri." *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 50/1 (2017): 1-23.

Baktaya, Adil, "II. Meşrutiyet'in İlk günlerinde Mısırlı Milliyetçiler, 'Vataniyyun' ve jöntürkler." *İktisat Dergisi* 502 1 (2009): 45-57.

Danişmend, İsmail Hami. *Garb Menba'larına Göre Eski Türk Seciye ve Ahlâkı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1982.

Göksoy, İsmail Hakkı. "Acehnese Appeals for Ottoman Protection in the Late Nineteenth Century". *From Anatolia to Aceh: Ottomans, Turks, and Southeast Asia*. Editör Andrew Peacock ve Annabel Teh Gallop, 176-202. Oxford: Oxford University Yayınları, 2015.

Gülsoy, Ufuk ve William Ochsenwald. "Hicaz Demiryolu", TDV İslam Ansiklopedisi, XVII (İstanbul 1998), ss. 441-445.

İzgöer, Ahmet Zeki. "1911-1913 (1329-1331) Tarihli Osmanlı Hilâl-i Ahmer Sâlnâmesine Göre Balkan Savaşları Sırasında Hint Müslüman Halkının Osmanlı'ya Yardımları." *Tarih ve Gelecek Dergisi* 1/1 (2015): 99-171.

Kadı, İsmail Hakkı ve Peacock A.C.S. *Ottoman-Southeast Asian Relations Sources From the Ottoman Archives*. Liden/Boston: Brill Yayınları, 2020.

Karpat, Kemal. "Pan-İslamizm ve İkinci Abdülhamit: Yanlış Bir Görüşün Düzeltilmesi." *Türk Dünyası Araştırmaları* 48/1 (1987):13-37.

- Koç, Mehmet. “Osmanlı Ceza Hukukunda Hile (Aldatma Dolandırıcılık) Suçları ve Cezaları”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19/1 (2019): 119-139.
- Koloğlu, Orhan. *Abdülhamit Gerçeği*. İstanbul: Eylül Yayınları, 2002.
- Landau, Jacob M. *Pan-İslam Politikaları: İdeoloji ve Örgütlenme*. Çev., Nigar Bulut. İstanbul: Ankara Yayınevi, 2001.
- Ochsenwald, William. *The Hijaz Railroad*. Virginia: University Press of Virginia 1980.
- Özcan, Azmi. *Panislamizm: Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere*. İstanbul: İSAM Yayınevi, 2020.
- Özçelik, Selahittin. *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti*. Ankara: TTK Yayınevi, 2000.
- Özyüksel, Murat. *The Hejaz Railway and The Ottoman Empire: Modernity, Industrialisation and Ottoman Decline*. London/New York: I.B. Tauris, 2014.
- Panzac, Daniel. *Osmanlı Donanması (1572-1923)*. Çev., Ahmet Maden ve Sertaç Canpolat. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- Sezer, Cemal ve Ömer Metin. “Balkan Savaşlarından Milli Mücadeleye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin Yardım Faaliyetleri (1912-1922).” *Tarih Araştırmaları Dergisi* 54, (2013): 167-182.
- Sivri, Pir Murat. “Osmanlı Devleti’nin Pan-İslamizm Çerçevesinde Güney Asya ve Güney Afrika ile ilişkileri (1908-1914)”. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2023.
- Supratman, Frial Ramadhan. “Rafet Bey: The Last Ottoman Consul In Batavia During The First World War 1911-1924.” *Indonesian Journal For Islamic Studies* 24/1 (2017): 33-67.
- Taşagül, Ahmet. “Kulca”, TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi, XXVI (İstanbul 2002), ss.354-355.
- Tekin, Alaeddin. “Bir Osmanlı Ajamı Mı Yoksa Bir Düzenbaz Mı? Dr. Miralay Abdullah Yusuf’un Hindistan, Sri Lanka, Singapur ve Endonezya’daki Faaliyetleri.” *History Studies*, 13/5 (2021): 1647-1664.
- Toprak, Zafer. “Osmanlı’nın Son Döneminde İstanbul Sokaklarında Marjinaler: Hırslılar, Dolandırıcılar, Yankesiciler.” *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 38/1 (Mart 2008): 275-279.

Gazeteler/Sürelî Yayınlar

Sırat-ı Müstakim

Teârîf-i Müslimîn

The Times